

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Blízkého východu

Bakalářská práce

Aliia Iliasova

Nucená migrace Židů během první světové války do českých zemí

Forced Migration of Jews during First World War to Czech Lands

Praha 2024

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavel Sládek, Ph.D.

## **Poděkování:**

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu této práci doc. PhDr. Pavlu Sládkovi, Ph.D. za odborné vedení práce, trpělivý přístup, cenné rady a podněty a věnovaný čas.

## **Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. 7. 2024

Aliia Iliasova

## **Abstrakt**

Tématem této bakalářské práce je analýza nucené migrace Židů z Haliče a Bukoviny během první světové války se zaměřením na jejich příchod na české území a jejich další životy. Výzkum ukazuje, že tato vlna imigrace nebyla jen výsledkem vojenského konfliktu, ale také společensko-politických změn a rostoucího antisemitismu ve východní Evropě. Práce analyzuje politické a vojenské podmínky v Haliči a Bukovině, které vedly k masové migraci. Rakousko-Uhersko čelilo vnitřním konfliktům a tlakům, které vyústily v odsun obyvatelstva. Poté se zaměřuje na životní podmínky v českých uprchlických táborech, kde Židé čelili různým výzvám. Tato práce ukazuje, že historické zkušenosti těchto uprchlíků poskytují důležité poznatky pro studium migrace a integrace v evropském kontextu a ukazují cestu pro další výzkum, který by měl zahrnovat hlubší analýzu interakcí mezi uprchlíky a místní populací, a role chasidské komunity.

## **Abstract**

The topic of this bachelor's work is to analyze the forced migration of Jews from Galicia and Bukovina during the First World War with a focus on their arrival in the Czech Republic and their further life. The study shows that this wave of immigration was not only the result of the military conflict but also of socio-political changes and growing anti-Semitism in Eastern Europe. The paper analyzes the political and military conditions in Galicia and Bukovina that led to the mass migration. Austria-Hungary faced internal conflicts and pressures that led to population displacement. The work further examines the living conditions in Czech refugee camps where Jews faced various problems. This paper shows that the historical experience of these refugees provides important information for the study of migration and integration in the European context, and points the way for further research, which should include a deeper analysis of the interaction between refugees and the local population, as well as the role of the Hasidic community.

## **Klíčová slova**

Dějiny Židů, migrace, uprchlíci, první světová válka, Halič, Bukovina, chasidismus, Ostjuden

## **Keywords**

Jewish history, migration, refugees, World War I, Galicia, Bukovina, Hasidism, Ostjuden

# Obsah

Úvod .....	7
1. Přehled literatury .....	8
2. Historický kontext .....	9
2. 1. Halič a Bukovina před první světovou válkou .....	9
2. 2. První světová válka .....	10
2. 3. Východní fronta .....	10
3. Migrace do českých zemí .....	12
4. Uprchlícké tábory v českých zemích .....	13
5. Pomoc uprchlíkům .....	17
5. 1. Státní financování .....	17
5. 2. Dobročinné organizace a pomocné komitety .....	18
6. Vztahy mezi místním obyvatelstvem a židovskými uprchlíky z Haliče a Bukoviny .....	19
7. Chasidé mezi uprchlíky .....	23
7.1. Chasidismus .....	23
7.2. Chasidé a sionisté .....	24
Závěr .....	25
Bibliografie .....	28
<i>Sekundární literatura</i> .....	28
<i>Internetové zdroje</i> .....	29

## Úvod

První světová válka narušila každodenní život, hospodářství a sociální struktury mimo jiné v rozsáhlých oblastech východní Evropy, kde existovaly početné židovské komunity. Válečné události přivedly k nucené migraci velké počty Židů, z nichž mnozí hledali útočiště směrem na západ od svých původních domovů, včetně českých zemí, jež však byly v té době stále součástí Rakousko-uherské monarchie. Cílem této bakalářské práce je shrnout existující výzkum týkající se přítomnosti židovských uprchlíků (nucených migrantů) na území dnešní České republiky během první světové války, popsat jejich situaci a zhodnotit tento fenomén ve světle existující literatury. Práce by měla také pomoci vymezit téma nucené židovské migrace v průběhu první světové války vzhledem k případnému dalšímu výzkumu, kterému bych se chtěla věnovat v rámci magisterského studia

Po trojím dělení Polska na konci 18. století se Halič a Bukovina staly součástí habsburské monarchie. Halič se brzy stala korunní zemí, zatímco Bukovina byla ustanovena jako samostatná provincie pod rakouskou korunou. Ruské impérium se snažilo udržet svůj vliv v Haliči a potlačovalo jakékoliv separatistické tendence, protože se obávalo, že s pomocí rakousko-uherské vlády se ukrajinské části obyvatelstva podaří potlačit a vytlačit ruské obyvatelstvo. Během první světové války obsadila ruská vojska východní části Haliče. Osoby podezřelé ze spolupráce s Rakouskem-Uherskem byly tvrdě pronásledovány, zejména Židé, kteří byli často bráni jako rukojmí.<sup>1</sup> Opouštěli své domovy a hledali útočiště v jiných částech říše, mimo jiné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Cílem této práce je analyzovat dostupné studie o židovských uprchlících z Haliče a Bukoviny během první světové války, což je téma zatím málo prozkoumané.

Práce v úvodu předestře historický kontext před první světovou válkou a vysvětlí důvody, proč Židé museli opustit své domovy a jaké oblasti Rakouska-Uherska si vybrali pro svůj dočasný pobyt. Následně bude popsána jejich cesta a zastávky na Moravě, ve Slezsku a v Čechách. Práce také shrne umístění hlavních uprchlických táborů a životní podmínky v těchto táborech. Jako hlavní z příkladů bude popsán tábor pro židovské uprchlíky v Německém Brodě (dnešní Havlíčkův Brod).

Dále zmíníme, které organizace pomáhaly financovat židovské uprchlíky a kdo byl za toto financování zodpovědný. Práce se také zaměří na pohled zevnitř tábora: co si Židé mohli vzít s sebou, jaký byl jejich vnější vzhled a jaký měli názor na tábor, ve kterém byli umístěni. Budeme zkoumat, jaká práva měli Židé a jaké pracovní možnosti, a zda byla pro jejich děti organizována školní výuka.

Pozornost bude také věnována vztahu místního obyvatelstva k židovským uprchlíkům, jejich podpoře či odporu vůči nim, a jak se tento vztah měnil. Budeme si klást otázku, zda došlo ke zvýšení protizidovských nálad (antisemitismu) a jak na to reagovaly místní samosprávy. Kromě toho bude stručně popsán fenomén *Ostjuden* (Židů z východu) a zda byli židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny jako *Ostjuden* identifikováni.

---

<sup>1</sup> Bachturina, A. J., *Politika Rossijskoj Imperii v Vostočnoj Galicii v gody Pervoj mirovoj vojny*. Moskva: AIRO-XX, 2000, s. 192–193.

Nakonec se práce zaměří na specifický vliv migrace chasidských židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny na společnost jako celek během první světové války, konkrétně vliv na sionistické hnutí mezi českými Židy a významné osobnosti, jako byli Max Brod a Alfred Engel.

## 1. Přehled literatury

Téma židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny v českých zemích za první světové války je dosud málo probádané. Hlavní badatelkou v této oblasti je Klára Habartová, která se tomuto tématu věnuje v několika rozsáhlejších studiích. Ve svých článcích „Uprchlíci z Haliče a Bukoviny“, „Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Klatovsku za první světové války“ a „Jewish refugees from Galicia and Bukovina in East Bohemia during World War I in light of the documents of the state administration“ se Klára Habartová zabývá židovskými uprchlíky, kteří přišli z východní části Evropy, zejména z Haliče a Bukoviny. Upozorňuje na některé důležité otázky a problémy, například jaké prostředky uprchlíci používali k tomu, aby se dostali do vnitrozemí a zajistili si bezpečnost, nebo koho vláda pověřila odpovědností za uprchlíky.

Autorka také popisuje města a místa, kde byli uprchlíci ubytováni a věnuje se charakteru vztahů uprchlíků s místním nežidovským obyvatelstvem. Jedním z nejpodrobnějších popisů jednoho z uprchlických táborů je článek Kláry Habartové „Uprchlický tábor pro Židy z Haliče a Bukoviny v Německém Brodě v letech 1916/1917“, který velmi podrobně popisuje, jak vypadaly uprchlické tábory, kolik uprchlíků mohlo v jednom táboře pobývat, zda zde měli uprchlíci možnost pracovat a zda měly jejich děti možnost pokračovat ve školní docházce. Dalším přínosným článkem téže autorky je studie „Finanční podpora židovských uprchlíků v Čechách za první světové války“, kde jsou uvedeny podrobnosti o tom, zda měli uprchlíci nárok na státní vyživovací příspěvek, na jaké další podpory měli nárok a jaké podmínky museli pro to splnit, a jaké organizace se zabývaly podporou a financováním uprchlíků. Klára Habartová však ve své studii věnuje jen malou pozornost vztahu mezi místními Židy a židovskými uprchlíky. Nezabývá se takovými tématy, jako je míra ovlivnění místních Židů jejich novým sousedstvím s chasidismem.

Výzkum Kláry Habartové doplňuje neméně důležitý článek Lucie Petrusové „Hřbitov haličských a bukovinských uprchlíků v Havlíčkově Brodě“. Tato práce popisuje hřbitov nacházející se v Havlíčkově Brodě, který je jediným samostatným hřbitovem židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny v českých zemích (viz níže).

Jedním z badatelů, kteří se tímto tématem tak či onak zabývají, je Hillel J. Kieval. Ve své knize *Formování českého židovstva* popisuje život a svět českých Židů před vznikem československého státu. V kapitole „Válečná zkouška 1914–1918“ je však podkapitola „Halič v Praze, Praha v Haliči“, v níž autor ukazuje reakci pražských sionistů na uprchlíky z Haliče a Bukoviny, u nichž hledali inspiraci, a v souvislosti s haličskými a bukovinskými Židy používá termín Ostjuden. Ostjuden označoval Židy, kteří žili na území východní Evropy. Tento termín se používal především v Německu.

Kniha Kateřiny Čapkové „*Češi, Němci nebo Židé?*“ tematicky navazuje na knihu Hillela Kievala *Formování českého židovstva*. Autorka podrobně zkoumá nejen roli Židů v etnickém konfliktu mezi Čechy a Němci, ale také ideologickou debatu mezi sionisty a zastánci



asimilace Židů, ať už Němců nebo Čechů, do většinové společnosti. V kapitole „Sionisté a haličští uprchlíci“ se Kateřina Čapková zabývá také reakcí pražských sionistů na židovské uprchlíky z Haliče a Bukoviny a tím, co pro ně sionisté udělali.

Další prací, která se dotýká tématu židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny, je kniha editorů Kateřiny Čapkové a Hillela Kievala *Židé v českých zemích*. Tato kniha pomáhá nahlédnout na dějiny Židů v českých zemích z jiného úhlu pohledu, a to od raného novověku až po současnost. Jedna z kapitol se zabývá loajalitou Židů v českých zemích v kontextu první světové války, zmiňuje židovské uprchlíky z Haliče a Bukoviny a stručně popisuje jejich pobyt na českém území.

Zmínit je třeba také výzkum Michala Frankla, který k tématu židovských uprchlíků z východní Evropy uspořádal v roce 2014 výstavu v Židovském muzeu v Praze, která byla přelomová nejen samotným tématem, ale také zpracováním, které kladlo důraz na vizuální prameny, zejména originální fotografie ze sbírek Židovského muzea v Praze a z mimopražských archivů. Navazující výzkum Michala Frankla se dotýká obecně problematice uprchlictví ve 20. století a je tedy relevantní zejména pro mé teoretické uchopení tématu.

Nakonec musím zmínit dosud nejpodrobnější práci k tématu uprchlíků v letech 1914–1920, jíž je doktorská disertační práce Bohuslava Rejzla, obhájená v roce 2023. Rejzlova disertace se zabývá problematikou uprchlíků obecně, avšak autor se věnuje i uprchlíkům židovského původu.

## 2. Historický kontext

### 2. 1. Halič a Bukovina před první světovou válkou

Halič a Bukovina patřily k hlavním východoevropským regionům Rakouska-Uherska. Jejich dlouhá historie a velký počet obyvatel obohatily kulturní a politický život říše. Halič a Bukovina tvořily severovýchodní část Rakouska-Uherska. Halič hraničila na východě s Ruským impériem a na jihu s Uherským královstvím. Na jih od Haliče se nacházela malá provincie Bukovina, která na východě sousedila s Ruským impériem a na jihu s Rumunským královstvím. Oficiálně se Halič nazývala Haličské a Lodomerské království a jejím hlavním městem byl Lvov (německy Lemberg). Na konci 18. století, během dělení Polska, byl region připojen k Rakousku. Po rusko-turecké válce v roce 1775 byla Bukovina s hlavním městem Černovice (polsky Czerniowce) připojena k habsburské monarchii.

Halič byla jedním z etnicky nejmíšenějších regionů Rakouska-Uherska, kde žili Poláci, Ukrajinci, Rusíni,<sup>2</sup> Židé a malé skupiny Němců, Arménů a dalších národů. Poláci a Židé převládali v západní části Haliče, zatímco Ukrajinci a Rusíni žili hlavně ve východní části. Zejména ve Lvově, Krakově a Tarnově žilo velké množství Židů, kteří výrazně přispívali ke

---

<sup>2</sup> Rusíni, kteří patří k východoslovanskému etniku, byli historicky rozšířeni na území dnešní Ukrajiny, Běloruska, ale i části Polska a Slovenska. Označení „Rusíni“ má kořeny v „Ruthenii“, což je latinská terminologie označující země obývané východními Slovany. Mluvili převážně rusínským jazykem, který sloužil jako předchůdce současných ukrajinských a běloruských jazyků. Postupně se většina Rusínů začala sama identifikovat jako Ukrajinci nebo Bělorusové, i když na některých místech, zejména na Slovensku a v Polsku, se název „Rusíni“ nadále používá pro označení jedinečných kulturních a jazykových skupin.

kulturnímu a hospodářskému životu. V Bukovině žili také Ukrajinci, Rumuni, Němci, Židé, Poláci a další národnosti. Bylo zde tedy vhodné prostředí pro rozvoj jazyků, náboženství a kulturních zvyklostí. Taková atmosféra zároveň komplikovala správu a vytvářela problémy sociální integrace.

Ruské impérium považovalo východní Halič a další ruské země habsburské říše za nedílnou součást jednotného ruského světa, za výsek všeruského kulturního, historického a duchovního prostoru, a východoslovanské obyvatelstvo Haliče (Rusíny) za nedílnou součást všeruského národa. Proto byla v roce 1848 na sjezdu ruských a haličských vědců ve Lvově otevřena otázka studia dějin Haliče jako součásti dějin Ruska na základě jednoty ruského národa. Z toho důvodu mělo Rusko snahu podporovat místní rusínské obyvatelstvo. Například v roce 1902 byla založena Haličsko-ruská dobročinná společnost, která měla za cíl udržet vazby Haliče a Bukoviny s ruským národem, poskytovala materiální podporu vědeckým, literárním a vzdělávacím rusofilským organizacím v Rakousku-Uhersku. V roce 1910 však rakouské úřady všechny „rusofilské“ organizace v Bukovině zrušily. Důvodem zákazu činnosti ruských organizací bylo obvinění ze špionáže a vlastizrady.<sup>3</sup>

## 2. 2. První světová válka

Ve druhé polovině 19. století byly Velká Británie a Německo ve vzájemném rozporu, což bylo způsobeno soupeřením dvou hlavních evropských mocností o kolonie. To vedlo k nárůstu zbrojní výroby, který byl doprovázen také nacionalismem a industrializací. Těsně před vypuknutím první světové války uzavřely hlavní evropské mocnosti aliance. Německo se stalo spojencem s Rakousko-Uherskem, a byly nazývány Centrální mocnosti.<sup>4</sup> Proti Centrálním mocnostem stála aliance spojenců – Británie, Francie a Rusko neboli Trojdohoda.<sup>5</sup>

Dne 28. června 1914 navštívil arcivévoda František Ferdinand, následník rakousko-uherského trůnu, se svou manželkou Žofií Chotkovou, hraběnkou z Hohenbergu, Sarajevo, hlavní město rakousko-uherské provincie Bosna. Tam je zavraždil radikální bosenský Srb Gavrilo Princip, který byl členem radikální organizace Mladá Bosna,<sup>6</sup> a spolupracoval také se srbskou nacionalistickou organizací Černá ruka<sup>7</sup>. Měsíc po atentátu vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku.<sup>8</sup>

## 2. 3. Východní fronta

Úspěch Rakouska-Uherska záležel na Německu, jehož vojenské síly měly převahu. Německo přitom stálo před obtížnou volbou, na které frontě zahájit ofenzívu, zda na západní frontě proti Francii, nebo na východní frontě proti Rusku. Náčelník německého generálního štábu Alfred

<sup>3</sup> Sulyak, S. G., „Rusiny v istorii: prošloje i nastojašeje“, *Rusin* 10 (2007), č. 4, s. 29–56: s. 43–44.

<sup>4</sup> Westwell, Ian; Krist, Jan, *První světová válka den po dni*. Praha: Naše vojsko, 2004, s. 8.

<sup>5</sup> Tamtéž.

<sup>6</sup> Mladá Bosna (srbsky *Млада Босна, Mlada Bosna*) byla radikální revoluční organizace jihoslovanské mládeže z Bosny a Hercegoviny před první světovou válkou.

<sup>7</sup> Černá ruka (srbsky *Црна рука, Crna ruka*), oficiálně později zvaná Sjedinění nebo smrt (*Уједињење или смрт, Ujedinjenje ili smrt*), byla tajná organizace oficiálně založená v srpnu 1901 srbskými nacionalisty.

<sup>8</sup> Westwell – Krist, *První světová válka*, s. 10.

von Schlieffen navrhl plán, podle kterého mělo Německo nejprve postoupit na západní frontě, kde podle jeho názoru očekávalo vítězství nad Francií, a poté se přesunout na východ, aby porazilo Rusko. A tak 1. srpna 1914 vyhlásilo Německo válku Rusku a 3. srpna Francii; o několik dní později, 5. srpna, vyhlásilo Rusku válku také Rakousko-Uhersko.<sup>9</sup>

Schlieffenův plán však selhal. Na pomoc Francii přišla Velká Británie, a tak se Německu nepodařilo Francii rychle porazit. Německo navíc neočekávalo, že by ruská armáda mohla tak rychle mobilizovat. Hlavním úkolem rakousko-uherské armády bylo nastoupit na území Haliče, která se prostírala od horního Dněstru, přes Lvov až po reku San, a zadržet ruskou armádu co nejdéle, dokud nepřijdou na pomoc německá vojska ze západu. První boje na východní frontě odehrály již 23. srpna a 25. srpna byla ruská armáda nucena ustoupit pod hrozbou obklíčení po bitvě u Krašniku. O den později se rozpoutala bitva u Komarówa, která trvala až do 1. září. Výsledkem této urputné bitvy bylo vítězství rakousko-uherské armády. Přesto se rakousko-uherské armádě nepodařilo zopakovat úspěch během první bitvy u Lvova a musela ustoupit. Následným neúspěchem rakousko-uherské armády byla druhá bitva u Lvova, v jejímž důsledku byla rakouská armáda zatlačena zpět za řeku San a východní Halič padla do ruských rukou. Během podzimu a zimy roku 1914 pokračovaly útoky na obou stranách a fronta se přesunula na linii řek Pilica, Nida, ústí Dunajce a město Gorlice.<sup>10</sup> Na začátku roku 1915 si Německo připustilo, že na západní frontě nemá šanci v dohledné době zvítězit, a tak se jeho zájem přesunul na východní frontu. Od začátku května se německá armáda snažila zatlačit ruskou armádu a 6. května se jí to podařilo a německá armáda se ocitla severně od Dukly. Proto 10. května zahájila ruská armáda ústup k řece San, do města Přemyšl (Przemyśl). Německo-rakousko-uherská armáda se rozhodla přejít do ofenzivy, která se změnila v několikátýdenní boje o Přemyšl. Již 3. června německo-rakousko-uherská armáda město oblehla a ruská armáda nebyla schopna obléhání prolomit. V důsledku toho Střední Halič přešla do rukou Centrálních mocností.<sup>11</sup>

Navzdory těžkým ztrátám se ruská armáda rozhodla přejít do ofenzivy proti Lvovu, hlavnímu městu Haliče. Boje začaly 20. června a skončily 22. června vítězstvím Německa a Rakouska-Uherska a Východní Halič se znovu vrátila pod jejich správu. Na podzim roku 1915, po dlouhých bojích a úspěšném obléhání měst jako Brest Litevský a Dubno, rakousko-uherská armáda stabilizovala frontovou linii u měst Černovice, Dubno, Pinsk a Barenoviči.<sup>12</sup> Následně se Německo rozhodlo znovu přenést aktivity na západní frontu, kde se u Verdunu odehrála jedna z nejkrvavějších bitev. Ze strany Ruska žádali jeho spojenci o další ofenzivy na východní frontě. V červnu 1916 se Rusko rozhodlo provést ofenzivu na jihozápadní frontě pomocí tehdy neznámé formy frontového průlomu pod vedením generála A. A. Brusilova (tzv. Brusilova ofenziva). Úspěch průlomu spočíval částečně v tom, že Německo nemohlo přenést svou pozornost na východní frontu, protože bylo zaneprázdněno boji na západní frontě, a Rakousko-Uhersko si uvědomilo, že se bez německé pomoci nedokáže obejít. V důsledku této ofenzivy

---

<sup>9</sup> Šedivý, Ivan, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 71.

<sup>10</sup> Tamtéž, s. 72–84.

<sup>11</sup> Tamtéž, 93–97.

<sup>12</sup> Tamtéž, s. 98–100.

byla rakouská armáda odražena a ruská armáda obsadila Volyň, téměř celou Bukovinu a část Haliče.<sup>13</sup>

Na počátku roku 1917 se Rusko snažilo pomáhat svým západním spojencům v ofenzivách, ale bojový duch ruské armády byl podkopán únorovou revolucí. Po ní císař Mikuláš II. abdikoval. Teprve po Říjnové revoluci a nástupu bolševiků k moci bylo rozhodnuto, že Rusko z války vystoupí, i kdyby to mělo být za cenu územních ztrát.<sup>14</sup> 3. března 1918 byla v Brest-Litovsku podepsána mírová dohoda mezi Ruskem a Německem, na jejímž základě Rusko potvrdilo vítězství Centrálních mocností na východní frontě a ztratilo část svých území.<sup>15</sup>

### 3. Migrace do českých zemí

Během prvních tří měsíců po začátku války uprchly z Belgie do Nizozemska statisíce lidí. Poté, co Německo napadlo Francii, dorazili tam i belgičtí uprchlíci. Francouzská vláda nebyla před válkou na příchod uprchlíků připravena. Proto se po invazi snažila přesídlit belgické a francouzské uprchlíky do země, aby se vyhnula přelidnění v oblastech poblíž fronty. Konflikt mezi habsburskou říší a Itálií vedl k výrazným demografickým změnám. Během raných fází války hledali Italové z obsazených území útočiště v Itálii, aby se neocitli pod rakouskou vládou. Největší krize nastala v listopadu 1917 po italské porážce u Caporetta, kdy mnoho italských civilistů uprchlo ze severu na jih.<sup>16</sup>

Během prvního roku války uprchly statisíce židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny a usadili se zejména ve Vídni a v českých zemích. Rakouské ministerstvo vnitra oznámilo, že na konci roku 1915 bylo v Rakousku asi 386 000 uprchlíků, z nichž dvě pětiny byli Židé. Další uprchlíci se usadili v Maďarsku, někteří v určených uprchlických táborech.<sup>17</sup> Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny přechali do vnitrozemí říše dvěma směry. Jednak na jihozápad přes Maďarsko do Vídně, jednak na severozápad přes Přemyšl a Krakov na Moravu, do Čech a dále rovněž do Rakouska.

Jako první se rozhodly uprchnout jednotlivé židovské rodiny z vyšších vrstev a jejich cesta vedla nejčastěji přes Uhry do Vídně. Později přechaly chudší vrstvy židovského obyvatelstva z Haliče a Bukoviny, většinou pěšky nebo na vozech tažených koňmi. Z tohoto důvodu vydaly státní orgány nařízení, že uprchlíci z velkých měst budou přepravováni zvláštními vlaky; nejčastěji uprchlíci cestovali v dobytčích vagonech. Hlavním směrem těchto vlaků byla cesta přes Polsko na Moravu.<sup>18</sup> To vyvolalo otázku, kam všechny tyto uprchlíky umístit, a tak se vláda rozhodla zřídit pro ně zvláštní „obce“ (usedlosti) v těsné blízkosti měst.<sup>19</sup>

<sup>13</sup> Tamtéž, s. 105–116.

<sup>14</sup> Tamtéž, s. 124.

<sup>15</sup> Westwell – Krist, *První světová válka*, s. 158.

<sup>16</sup> Gatrell, Peter, „Refugees“, in: *International Encyclopedia of the First World War*, ed. Ute Daniel et al., Berlin: Freie Universität Berlin, 2014.

<sup>17</sup> Rozenblit, Marsha L. *Reconstructing a National Identity: The Jews of Habsburg Austria during World War I*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 66.

<sup>18</sup> Habartová, Klára. „Jewish Refugees from Galicia and Bukovina in East Bohemia during World War I in Light of the Documents of the State Administration“, *Judaica Bohemiae* 43 (2008), č. 1, s. 141–142.

<sup>19</sup> Autoři, kteří se zabývají výzkumem uprchlických táborů za první světové války (Habartová, Rejzl), rozlišují mezi uprchlickými tábory a tzv. uprchlickými obcemi, které byly zakládány poblíž existujících měst. Přesné rozlišení obou typů zařízení pro uprchlíky však není v existující literatuře zcela zřetelné.

Tam, kde se nepodařilo zorganizovat uprchlické obce, byly vybudovány dočasné tábory, které zajišťovaly jejich základní potřeby. Když uprchlíci dorazili do rozdělovacích táborů, byli lékařsky vyšetřeni, pak zaregistrováni, rozděleni podle národnosti a náboženství, pak dostávali speciální bílé karty. Tyto tzv. registrační karty byly určeny pro uprchlíky a jejich účelem bylo shromažďovat informace o nich. Je důležité zmínit, že pro židovské uprchlíky byly tyto karty vydávány v odlišné podobě (postrádaly zvláštní proužek, který karty ostatních uprchlíků měly).<sup>20</sup> Údaje o uprchlících byly evidovány úřadem, nazývaným Centrální řízení provozu, poté byly tyto informace předány ministerstvu vnitra, které se zabývalo každým případem zvlášť a v závislosti na dostupných prostorách ve specializovaných táborech a obcích. Veškeré informace se mezi ministerstvy a dalšími vládními úřady předávaly telegraficky, takže když uprchlíci dorazili do cílové destinace, okamžitě je přijali zástupci státní pomoci uprchlíků.<sup>21</sup> Tyto obce a tábory pro židovské uprchlíky z Haliče a Bukoviny se nacházely v Pohořelicích, Mikulově, Kyjově na Moravě a v Německém Brodě v Čechách. Pro židovské uprchlíky s vyšším sociálním statutem byla zřízena uprchlická obec v Českých Budějovicích, pro židovské uprchlíky, kteří chtěli přesídlit z Vídně do Čech, byla zřízena obec v Liberci. Ve zvláštních případech se uprchlíci bez ohledu na národnost a náboženství mohli usadit ve velkých městech (Vídeň, Linec, Štýrský Hradec, Brno a Praha). Takové případy však byly výjimečné.<sup>22</sup>

Již koncem roku 1914 počet židovských uprchlíků uprchlíci z Haliče a Bukoviny, kteří se zdržovali především v Mikulově, Kojetíně a Pohořelicích na Moravě, překročil kapacitu tamních uprchlických táborů. Z tohoto důvodu byli od roku 1915 nově příchozí uprchlíci přesídlováni do Čech.<sup>23</sup>

#### 4. Uprchlické tábory v českých zemích

Vzhledem k probíhajícím událostem popsaným v minulé kapitole došlo na více místech Evropy k vysídlení velkého počtu lidí a bylo proto nutné uprchlíky ubytovat a poskytnout jim základné potřeby, jako je jídlo a oblečení, ale také sociální pomoc, kterou požadovali sami uprchlíci. Žádali o pomoc při hledání svých pohřešovaných příbuzných a dětí, o poradenství ohledně svého právního postavení, práv a případné podpory ze strany státu.

V každém státě byla situace jiná. Například belgičtí uprchlíci, kteří prchali do Nizozemska, museli improvizovat a ukrývat se v provizorních stavbách, jako jsou skleníky, nebo přebývali na bárnách, v provizorních bytech, hotelech a skladech v Maastrichtu, Amsterdamu, Groningenu a dalších městech. Později místní úřady pomohly postavit levné bungalovy („*maisons démontables*“), které bylo možné rychle rozebrat a znovu postavit na jiném místě.<sup>24</sup> Později nizozemská vláda rozhodla o přesunu uprchlíků do táborů, které se nacházely převážně na okrajích měst, například v Goudě, Nunspeetu a Bergenu-op-Zomu. Toto rozhodnutí bylo přijato, aby se zabránilo vlně nespokojenosti místních obyvatel, kteří nechtěli, aby jejich města byla přeplněna uprchlíky. V těchto táborech byl zaveden přísný režim, často

---

<sup>20</sup> Tamtéž, s. 142.

<sup>21</sup> Tamtéž, s. 142–143.

<sup>22</sup> Tamtéž, s. 143.

<sup>23</sup> Tamtéž, s. 144.

<sup>24</sup> Gatrell, „Refugees“.

se konaly kontroly přítomnosti uprchlíků, kteří zde žili, a také byl kladen velký důraz na hygienu a zdraví.<sup>25</sup> Belgičtí uprchlíci rovněž utíkali do Francie, kde se jim dostalo rozsáhlé pomoci ze strany státu a byl jim přiznán status válečných obětí. Kromě toho mohli uprchlíci zorganizovat vlastní komitét, který pomáhal ostatním uprchlíkům najít ubytování a práci.<sup>26</sup>

Také Rakousko-Uhersko se snažilo uprchlíkům poskytnout vhodné podmínky, ale uprchlíků bylo příliš mnoho, zejména právě z Haliče a Bukoviny. Mnozí uprchlíci proto sami odcestovali do měst, jako je Praha a Vídeň, v naději, že tam najdou lepší podmínky a lepší ubytování. Některým se to podařilo, protože měli finanční možnosti, žila tam rodina nebo přátelé. Většina však takové štěstí neměla.<sup>27</sup>

V této kapitole se zastavíme u situace na českém území: kde se uprchlíci mohli usazovat a jaké tam byly podmínky. V roce 1914 se česká státní správa prostřednictvím místních úřadů zabývala otázkou ubytování rostoucího počtu uprchlíků a hledala města a obce, které by mohly uprchlíky ubytovat. Zpočátku byli uprchlíci ubytováni ve velkých společných prostorách, jako jsou továrny, školy a gymnázia, hostince a penziony.<sup>28</sup> Poté byli přesunuti do prostor, které jim poskytly místní obyvatelé a místní úřady. Byli také často přestěhováni do soukromých nebo městskou správou vlastněných bytů, školních tříd, prázdných továrních prostor apod. Ne všichni místní však byli s novými sousedy spokojeni, a ne všichni chtěli své prostory uprchlíkům pronajímat, protože podle některých by to mohlo poškodit jejich podnikání, které měli, nebo vést k jiným problémům. Přes všechny protesty však byli uprchlíci do těchto prostor nastěhováváni.

Jednou ze značných nevýhod těchto míst, kde uprchlíci bydleli, bylo, že nesplňovaly základní hygienické požadavky. Místnosti byly často malé, špatně osvětlené a vlhké. V jedné místnosti často žilo několik rodin.<sup>29</sup> Prezidium zemské vlády se proto rozhodlo provést hygienické kontroly v místnostech, kde uprchlíci žili, při nichž se ukázalo, že sami uprchlíci nedodržují základní hygienická pravidla a čistotu. Proto byl vydán návod s pravidly, která upravovala udržování čistoty v pokojích. Tyto návody byly vyvěšeny na chodbách domů, kde uprchlíci bydleli. Starostové těchto měst museli kontrolovat dodržování těchto pravidel, a pokud uprchlíci pravidla hygieny a čistoty nedodržovali, museli být přesídleni do míst, která odpovídala úrovni jejich čistoty.<sup>30</sup>

Taková situace nastala například v Klatovech, kde byli židovští uprchlíci usazeni v místnostech chemické továrny, která nebyla vůbec vytápěna, a proto hrozilo nebezpečí šíření nemocí, zejména mezi dětmi. Proto byla část uprchlických rodin přestěhována do místností keramické továrny. Později byly na území továrny postaveny dva baráky, podobné barákům umístěným v uprchlických táborech. V Klatovech byla také provedena inspekce společně s místní správou a zástupci místní židovské obce. Uprchlíkům pak bylo přislíbено oddělení domů pro každou rodinu zvlášť, zavedení elektřiny a vody, zajištění prádelny a místa, kde by se mohli

---

<sup>25</sup> Tamtéž.

<sup>26</sup> Tamtéž.

<sup>27</sup> Rozenblit, *Reconstructing a National Identity*, s. 66–67.

<sup>28</sup> Podrobněji viz Rejzl, Bohuslav, *Válečné uprchlictví a nucené vysídlení v českých zemích v letech 1914–1920*. Disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2024, s. 252–253.

<sup>29</sup> Habartová, „Jewish Refugees“, s. 151.

<sup>30</sup> Tamtéž, s. 151–152.

modlit.<sup>31</sup> Našli se však i tací uprchlíci, kteří si mohli dovolit pronajmout vlastní byt ve městě.<sup>32</sup> V Horažďovicích byli příchozí uprchlíci nejprve ubytováni ve škole a po dvoutýdenní karanténě místní židovská obec usadila několik rodin ve svých domech, zatímco ostatní uprchlíci byli ubytováni v sousedních obcích.<sup>33</sup>

Uprchlíci opustili své domovy, zanechali v nich veškerý svůj majetek včetně oblečení a vzali si s sebou nejčastěji jen malá zavazadla. Pokud potřebovali oblečení a obuv, mohli požádat místní úřady nebo výbory, které se tím zabývaly, a tyto žádosti byly uvedeny v uprchlických kartách. Tyto úřady a komitety následně kontaktovaly zástupce zemského skladu v Praze, který uprchlíkům poskytoval oblečení. Pokud uprchlíci oblečení již nepotřebovali a bylo staré, ale čisté, bylo vráceno do zemského skladu v Praze, ale pokud bylo špinavé, bylo zničeno, aby se zabránilo šíření nemocí.<sup>34</sup>

Kromě oblečení a obuvi potřebovali uprchlíci také lékařskou péči. V každém místě, kde uprchlíci žili, byly s lékaři a lékárníky podepsány smlouvy, že budou uprchlíkům poskytovat lékařské služby, a také byly stanoveny ceny léků schválené Lékařskou komorou Království českého.<sup>35</sup> Veškeré lékařské služby byly hrazeny místními úřady. Nemocní uprchlíci byli vyšetřováni lékaři ve všeobecných nemocnicích a poté byly úřady informovány o důvodech jejich hospitalizace. Po dobu léčení byly uprchlíkům pozastaveny státní platby. Uprchlíci se mohli nechat ošetřit také u zubaře, pro ty, kteří neměli žádný majetek, bylo ošetření bezplatné. Kromě toho byli uprchlíci podrobováni také běžným prohlídkám, to se provádělo proto, aby se nešířily nemoci, které by uprchlíci mohli přenášet.<sup>36</sup>

Ve většině případů přicházeli uprchlíci špinaví, se špinavým oblečením, a proto byli oholeni a ostříhání, zbaveni vši a blech a umyti. Někteří uprchlíci se stříhání bránili z náboženských důvodů. Pokud se mezi uprchlíky vyskytovali lidé, kteří trpěli vážnými nemocemi, jež mohly vést k epidemii, měli zakázáno navštěvovat město a setkávat se s místními obyvateli. Nemocné děti, kteří chodili do školy, byly vyloučeny z výuky a spolu s rodinami měly dodržovat opatření předepsaná lékařem. Pokud někdo z uprchlíků zemřel, lékař musel ohledat tělo a zapsat příčinu smrti do úmrtního listu. Židovští uprchlíci byli pohřbíváni na hřbitovech místní židovské obce, jen výjimečně byli pohřbeni na městských hřbitovech.<sup>37</sup>

Ve všech výše popsaných případech se však jednalo o města, vesnice či obce, v nichž uprchlíkům místní obyvatelé poskytovali místnosti ve svých domech, místní úřady poskytovaly prostory továren, hostinců, či škol. Zároveň však byly v některých částech Čech vybudovány uprchlické tábory, nejčastěji barákové. Jeden z takových táborů se nacházel ve východních Čechách v Chocni. Tento tábor byl určen pro polské katolické uprchlíky. Nás však bude více zajímat barákový tábor, který se v roce 1915 rakouská vláda rozhodla vybudovat nejprve pro italské, resp. istrijské uprchlíky. Tento tábor se nacházel v dnešním Havlíčkově Brodě.<sup>38</sup> Již v

<sup>31</sup> Rejzl, *Válečné uprchlictví*, s. 240.

<sup>32</sup> Habartová, Klára, „Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Klatovsku za první světové války“, *Židé v Čechách* 2, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2009, s. 5–6.

<sup>33</sup> Tamtéž, s. 14.

<sup>34</sup> Habartová, „Jewish Refugees“, s. 152.

<sup>35</sup> Habartová, Klára, „Finanční zajištění židovských uprchlíků v době první světové války v Čechách“, *Theatrum historiae* 6 (2010), s. 347.

<sup>36</sup> Rejzl, *Válečné uprchlictví*, s. 260–261.

<sup>37</sup> Habartová, „Finanční zajištění“, s. 348.

<sup>38</sup> Habartová, Klára, „Uprchlický tábor Židy z Haliče a Bukoviny v Německém Brodě v letech 1916/1917“, *Historická demografie* 32 (2008), s. 131.

roce 1916 rakouská vláda své rozhodnutí změnila a pro italské uprchlíky byly zajištěny tábory v Pottendorf-Landeggu v Dolních Rakousích a Wagna-Leibnitz ve Štýrsku, tyto dva tábory byly tzv. přímořské, pro istrijské uprchlíky. Další tábor, který byl určen pro tyrolské uprchlíky, vznikl v Braunau am Inn v Horních Rakousích.<sup>39</sup> Do tábora v Havlíčkově Brodě byli od tohoto okamžiku přesídlováni židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny.

Tábor v dnešním Havlíčkově Brodě je poměrně dobře zdokumentován v archivních materiálech, které zpracoval Bohuslav Rejzl ve své výše zmíněné disertaci.<sup>40</sup> Než přejdu ke stručnému popisu tábora, chtěla bych upozornit na jedinečný vizuální pramen, jímž je soubor 73 dobových fotografií, uložený dnes v Židovském muzeu v Praze.<sup>41</sup> Dochované fotografie ilustrují jak obrovský rozměr tábora a v jistém smyslu překvapující snahu o organizovanost a zajištění základních potřeb uprchlíků, ale také vypovídají lépe než statistické údaje o charakteru židovských uprchlíků, kteří v táboře žili: Zřejmá je nesmírná chudoba, často pokročilý věk, a také to, že se zhusta jednalo o tradiční (halachické) Židy, jak ještě zmíníme níže.

Tábor se skládal z 53 dřevěných baráků dvou typů, první typ měl 4 pokoje s 10 lůžky a 12 pokojů se 6 lůžky, z toho 8 pokojů bylo v přízemí a dalších 8 pokojů v prvním patře. Domů prvního typu bylo 51, jejich plocha byla 483 m<sup>2</sup>, celkem se v takovém domě mohlo ubytovat přibližně 112 osob. Druhý typ domů byl rozlohou i stavebním půdorysem podobný prvnímu, ale v každém patře byly dvě velké haly, v nichž byla také místa na spaní. Domy druhého typu byly dva a mohlo se v nich ubytovat 196 osob.<sup>42</sup> Domy byly vytápěny dvěma kotli a dvěma kamny, ale kvůli nedostatku uhlí nebylo v domech v zimě dost teplo. Pro rodiny s více dětmi nebo rodiny s velkým počtem osob byly postaveny tři rodinné baráky, které se velikostí a počtem osob podobaly ostatním obytným domům. Domy měly také prostory pro mytí, sociální zařízení a verandy. Mezi uprchlíky byli vybráni „komandanti“, kteří se o tyto domy starali.<sup>43</sup> V táboře byly také kuchyně, kde se vařilo, a tyto kuchyně se nacházely uprostřed každého z osmi domů. Byla zde však také centrální kuchyně, jídelna, sklad ovoce a zeleniny a chladírny na maso.<sup>44</sup> Zásobování uprchlíků potravinami však bylo kvůli přeplněnosti tábora a špatnému zásobování nedostatečné.<sup>45</sup>

Tábor byl vybaven kanalizací a filtrovanou vodou z blízkého rybníka, který byl k tomuto účelu uzpůsoben. Pro případ, že by zásobování vodou z rybníka nefungovalo, byly vykopány dvě studny s pitnou vodou. Kromě toho byl tábor elektrifikován. Z bezpečnostních důvodů byla v táboře postavena požární věž, samotný tábor byl oplocen a střežen četníky a vojáky.<sup>46</sup> Do táborů přicházely rodiny uprchlíků s dětmi různého věku, proto pro ně byly postaveny dvě mateřské školy pro 500 dětí, jedna velká škola, která pojmul asi tisíc žáků, protože školní docházka byla pro děti uprchlíků povinná, a byly postaveny byty pro učitele. Učitelé byli většinou také uprchlíci, kteří již měli zkušenosti s výukou v Haliči a Bukovině. Bylo také zajištěno, že pokud uprchlíci onemocněli, byli ošetřeni v nemocnici, která se nacházela několik

<sup>39</sup> Tamtéž, s. 132.

<sup>40</sup> Rejzl, *Válečné uprchlictví*.

<sup>41</sup> Album 73 fotografií (Uprchlícký tábor v Havlíčkově Brodě v období první světové války, 1916–1918, Židovské muzeum v Praze, inv. č. 173.008, přístupné v online repozitáři: [http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object\\_id/213718](http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/213718).

<sup>42</sup> Habartová, „Uprchlícký tábor“, s. 133.

<sup>43</sup> Tamtéž, s. 133.

<sup>44</sup> Tamtéž, s. 133.

<sup>45</sup> Podrobněji viz Rejzl, *Válečné uprchlictví*, s. 230.

<sup>46</sup> Habartová, „Uprchlícký tábor“, s. 134–135.



kilometrů severně od tábora. Uvnitř tábora byla také vybudována zařízení pro léčbu nemocných uprchlíků. Aby mohli nemocní uprchlíci udržovat hygienu, byly vedle nemocničních pokojů vybudovány sprchy a vany s teplou vodou, odděleně pro muže a ženy.<sup>47</sup>

Dalším výjimečným prvkem tábora v Havlíčkově Brodě je hřbitov židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny.<sup>48</sup> Zajímavostí je, že se jednalo o první a jediný hřbitov v českých zemích, kde byli pohřbíváni pouze židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny. Zpočátku byli uprchlíci pohřbíváni na místním hřbitově, který patřil Židovské náboženské obci. A tak tomu bylo až do roku 1916, kdy mezi uprchlíky náhle vypukla epidemie tyfu, která zvýšila počet úmrtí. Místní židovský hřbitov si nemohl dovolit pohřbít tolik mrtvých, protože část hřbitova odkoupili členové židovské obce.<sup>49</sup> Proto byl v lednu 1917 na pozemku, který zakoupil zemský výbor, otevřen nový hřbitov, někdy také nazývaný Tyfový hřbitov. Plocha nového hřbitova byla dvakrát větší než plocha místního židovského hřbitova a tento hřbitov pro Židy z Haliče a Bukoviny se nacházel v blízkosti židovského hřbitova místní obce. Hřbitov byl původně ohrazen plotem, který se však do dnešních dnů nedochoval.<sup>50</sup> Náhrobky na židovském hřbitově pro uprchlíky mají jednoduchý styl, nejčastěji zaoblený, obdélníkový nebo lichoběžníkový tvar. Náhrobky nejsou nijak zdobené, mají pouze nápisy. Samotné nápisy na náhrobcích haličských a bukovinských Židů jsou různé velikosti, byly vytesány přímo do kamene a zvýrazněny černou nebo červenou barvou. Nápisy byly pouze v hebrejštině. Samotné kameny nebyly opracovány a není na nich žádné označení, takže nelze s jistotou říci, která firma nebo kamenická dílna práci provedla.<sup>51</sup>

## 5. Pomoc uprchlíkům

### 5. 1. Státní financování

Podle vládního nařízení měli všichni příchozí uprchlíci bez ohledu na státní příslušnost nárok na státní vyživovací podporu. Uprchlík mohl požádat o státní podporu za splnění určitých podmínek, jako je držení rakouské občanství a nemajetnost v důsledku nuceného opuštění domova, ale to nezáleželo na tom, zda daná osoba opustila svůj domov dobrovolně, nebo byla evakuována na příkaz vojenských nebo civilních orgánů.<sup>52</sup> Uprchlíci dostávali podporu každý týden na základě registračních listů uprchlíků, do kterých se zapisovalo jméno uprchlíka, jeho manželky a dětí, takže se do nich započítávaly i platby výživného a hodnota jejich bydlení.<sup>53</sup> První výplatu dostávali předem na týden nebo dva, v závislosti na rozhodnutí místních úřadů. Poté byly následující výplaty podpory pro uprchlíky prováděny místními pomocnými komitéty.

---

<sup>47</sup> Tamtéž, s. 133–134; Rejzl, *Válečné uprchlictví*, s. 457–458.

<sup>48</sup> Ostatní pohřebiště jsou nejčastěji součástí existujících místních židovských hřbitovů. Příkladem takového uspořádání může být známá sekce hrobů uprchlíků na židovském hřbitově v Třebíči.

<sup>49</sup> Petrusová, Lucie B., „Hřbitov haličských a bukovinských uprchlíků v Havlíčkově Brodě“, *Židé v Čechách 3*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2011, s. 85–86.

<sup>50</sup> Tamtéž, s. 87.

<sup>51</sup> Tamtéž, s. 89–90.

<sup>52</sup> Habartová, „Finanční zajištění“, s. 343.

<sup>53</sup> Tamtéž.

Od roku 1914 byla státní vyživovací podpora stanovena na 70 halěrů a během války byla několikrát zvýšena, ale vláda ji nikdy nebyla schopna dorovnat na úroveň skutečných životních nákladů.<sup>54</sup>

Většinou uprchlíci přijížděli s velkými rodinami. Někteří uprchlíci však přijížděli do perlustračních stanic jako nemajetní jednotlivci a žádali o státní podporu.<sup>55</sup> Perlustrační orgány byly nuceny takové uprchlíky buď převést do nejbližšího uprchlického tábora, nebo je umístit do uprchlické obce, která odpovídala jejich národnosti a náboženství. Byly zaznamenány i případy, kdy uprchlíci přišli jako jednotlivci, ale nešli do perlustračních táborů, ale rovnou na místní úřady a požádali o státní podporu, která jim byla schválena. Uprchlíci, kteří nepatřili do žádné z těchto skupin, nespĺňovali některou podmínku pro státní podporu a měli majetek, si mohli vybrat místo, ve kterém chtěli přebývat. Výjimkou byla – oficiálně – Vídeň, která byla pro uprchlíky uzavřena již v roce 1914, a později Praha, která byla v roce 1915 již přeplněná.<sup>56</sup>

Kromě žádosti o státní vyživovací podporu měli uprchlíci právo žádat o změnu místa pobytu, když se chtěli přestěhovat do jiného tábora či obce nebo odstěhovat někam mimo Čechy.<sup>57</sup> K žádosti měli doložit i podstatný důvod, proč chtěli odejít. Tato žádost měla projít několika úřady předtím, než uprchlíci dostali rozhodnutí. Nedříve měla být podána na okresní hejtmánství původního místa pobytu uprchlíka, které ji mělo posoudit a poté byla předložena místodržitelenskému prezídiu ke konečnému rozhodnutí.<sup>58</sup> Postup v podání žádosti k odstěhování do jiné uprchlické obce se odlišoval od postupu při podání žádosti k vycestování mimo Čechy, poněvadž povolení k této žádosti mělo právo vydat pouze ministerstvo vnitra.<sup>59</sup> Mezi další podmínky patřila nutnost prokázat, že žadatelé budou schopni najít podporu u svých příbuzných v zahraničí nebo si ho zajistit obživu jiným způsobem. Uprchlíci také museli prokázat, že je příslušný stát přijme nebo že nebudou odvedeni do armády. V průběhu války byly postupy pro povolování přesídlení uprchlíků zpřísňovány.<sup>60</sup>

## 5. 2. Dobročinné organizace a pomocné komitety

Financování pomoci uprchlíkům během války bylo obtížné. Vláda sama neměla dostatek peněz na podporu všech uprchlíků, a tak jedním z nejdůležitějších zdrojů finanční pomoci byly dobročinné organizace, které poskytovaly podporu v oblasti zdravotnictví, vzdělávání a obecně humanitární pomoci.<sup>61</sup> Mezi tyto organizace patřily například Zentralkomitee für Flüchtlinge aus Galizien und Bukowina Prag, Hilfskomitee für jüdische Flüchtlinge Prag, Israelitische Allianz zu Wien. Posledně zmíněná organizace, tedy Israelitische Allianz zu Wien, byla společnost na podporu židovských zájmů, založená ve Vídni již v roce 1872. Organizátoři navrhli jako důležitou součást svého programu zlepšení židovského školství v Rakousku a zejména v Haliči, a to prostřednictvím zakládání a podpory škol a dalšími souvisejícími

---

<sup>54</sup> Tamtéž.

<sup>55</sup> Tamtéž, s. 344.

<sup>56</sup> Tamtéž.

<sup>57</sup> Tamtéž.

<sup>58</sup> Tamtéž.

<sup>59</sup> Tamtéž.

<sup>60</sup> Tamtéž.

<sup>61</sup> Habartová, „Finanční zajištění“, s. 345.

aktivitami.<sup>62</sup> Dalším cílem společnosti bylo poskytování účinné pomoci Židům, kteří trpěli národní nerovností. Právě tento cíl si následně vyžádal větší část pozornosti této dobročinné organizace v důsledku četných perzekucí v zemích na východní hranici Rakouska-Uherska. Jedním z hlavních úkolů Israelitische Allianz bylo poskytovat základní pomoc uprchlíkům z východní Evropy.

Dalšími organizacemi, které poskytovaly zejména finanční pomoc, byly mezinárodní organizace jako Austro-Hungarian Relief Society v New Yorku, Austrian Immigrant Society, Ukrainian National Alliance a American Jewish Committee, která je nejstarší židovskou organizací pro podporu a vztahy s veřejností ve Spojených státech. V prvních letech své existence působila AJC spíše bez snahy o vnější viditelnost a využívala kontaktů dobře propojené židovské elity, zakotvené především v kruzích reformního judaismu. V letech 1912–1929 byl prezidentem AJC Louis Marshall. Během Marshallova působení ve funkci prezidenta se AJC ve 20. letech 20. století stala vůdčím hlasem proti omezování přistěhovalců. V roce 1914 se AJC podílela na založení Amerického židovského společného distribučního výboru (American Jewish Joint Distribution Committee), který byl vytvořen na pomoc židovským obětem první světové války. Po válce Marshall vycestoval do Evropy a využil svého vlivu k tomu, aby prosadil ustanovení zaručující práva menšin v mírových smlouvách.

V roce 1914 vydalo zemské místodržitelství nařízení, podle kterého měly být v každé uprchlické obci zřízeny Pomocné uprchlické komitěty. Pomocné komitěty byly složeny především z představitelů místních židovských obcí, ale také ze starostů obcí a jejich zástupců, členů místního zastupitelstva, nejčastěji duchovních a učitelů.<sup>63</sup> Jejich cílem byla sociální, kulturní a náboženská péče, ale také dohled nad materiálními podmínkami uprchlíků (viz výše). Komitěty spolupracovaly s četnickými stanicemi, které byly oprávněny sestavovat seznamy potřeb uprchlíků. Jedním z hlavních úkolů bylo zajistit, aby uprchlíci netrpěli hladem a měli možnost nakoupit si alespoň základní potraviny – mouku, chléb, brambory, mléko a vejce. Četníci měli ale také dohlížet na dodržování zákazů: nepovolené přecházení migrantů z vesnice do vesnice, nakupování zásob potravin a dalšího zboží, obchodování s koňmi, to vše údajně vedoucí ke zvyšování cen drůbeže a dalších potravin, bylo uprchlíkům zakázáno pod hrozbou odnětí státní podpory.<sup>64</sup> Pomocné komitěty také poskytovaly lékařskou péči, přičemž největší pozornost věnovaly uprchlíkům s podezřením na nakažlivé nemoci. Pro děti uprchlíků byly v táborech otevřeny již zmíněné školy, které měly navštěvovat. Místní náboženské obce pořádaly náboženské a kulturní akce.<sup>65</sup>

## **6. Vztahy mezi místním obyvatelstvem a židovskými uprchlíky z Haliče a Bukoviny**

Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny byli vnímáni různě. Místní jim projevovali sympatie, ale také je nahlíželi skrze tradiční i nové stereotypy. Židovští migranti vyvolávali antisemitské

---

<sup>62</sup> Rejzl, *Válečné uprchlictví*, s. 158 a 282–283.

<sup>63</sup> Habartová, „Finanční zajištění“, s. 344.

<sup>64</sup> Tamtéž, s. 345.

<sup>65</sup> Tamtéž, s. 345.

postoje a byli vnímáni jako lichváři či nekalí obchodníci.<sup>66</sup> Jak jsme ukázali, místní úřady se snažily uprchlíky podpořit a poskytnout jim základní potřeby. Také se jim snažily najít zaměstnání, aby se mimo jiné zbavili myšlenek na ztrátu domova a majetku.<sup>67</sup> Avšak byl to složitý úkol. V barákových táborech byl problém řešen pořádáním kurzů ručních prací, v nichž se muži mohli naučit plést koše a ženy se mohly zúčastnit kurzů šití šatů a prádla, vyšívání a zhotovování sítěk na vlasy.<sup>68</sup> Tam, kde uprchlíci bydleli přímo v jednotlivých městech a obcích, byla situace mnohem složitější. Nejprve byli vybíráni ti uprchlíci, kteří již řemeslo měli, aby pracovali přímo v uprchlických obcích. Okresní úřady dbaly na to, aby místní obyvatelstvo válečné uprchlíky nediskriminovalo, protože místní většinou považovali uprchlíky za lenochy, kteří nechtějí pracovat, a přitom dostávají státní peníze.<sup>69</sup> Někdy se stávalo, že uprchlíci skutečně odmítali nabízenou práci bez jakéhokoliv důvodu, protože nechtěli pracovat, jindy pro ně vhodná práce nebyla. Ministerstvo vnitra na to dohlíželo prostřednictvím okresních úřadů, které podávaly zprávy ještě i zemskému úřadu a ministerstvu veřejných prací. Těm uprchlíkům, kteří odmítali pracovat, byla pozastavena výplata státní vyživovací podpory. Většinou však uprchlíci pracovali jako pomocníci v hospodářství a v domácnostech, živili se zaměstnáním, kterému se věnovali před válkou nebo pracovali manuálně v továrnách.<sup>70</sup>

Zemská školní rada v Praze a haličská Zemská školní rada dohodly o zajištění vyučování pro děti uprchlíků. Na základě toho v uprchlických táborech vznikaly speciální školy, ve kterých výuka probíhala v polském, německém či rusínském jazyce.<sup>71</sup> Učitelé na těchto školách byli uprchlíci, kteří složili státní zkoušky a předtím učili v Haliči a Bukovině. Jejich zaměstnání jako učitelů vyřizovala Zemská školní rada v Praze. Děti židovských uprchlíků potřebovaly také výuku náboženství, pro kterou okresní hejtmanství a Ministerstvo kultury a vyučování vybíraly jako učitele nábožensky aktivní Židy z dané uprchlické obce.<sup>72</sup> Pokud nebylo možné zřídit zvláštní školu pro děti uprchlíků, byly vytvořeny samostatné třídy ve veřejných školách. Ve městech a vesnicích, odkud se děti uprchlíků nedostaly do uprchlických škol nebo tříd, musely navštěvovat školu s místními žáky.<sup>73</sup> Školní docházka byla pro děti uprchlíků povinná, a tak obvodní školní inspektoři spolu s pomocnými komitétami a politickými úřady docházku dětí uprchlíků kontrolovali.

V roce 1914 mělo být velké množství židovských uprchlíků z Haliče převezeno do města Horažďovice. Nejprve pro ně byla připravena místa v měšťánské chlapecké škole a poté byli ubytováni buď v rodinách místní náboženské židovské obce, nebo v jiných místních obcích.<sup>74</sup> Reakce místního obyvatelstva na nové sousedy nebyla příliš příznivá. V kronikách se dochovaly reakce a stížnosti na válečné uprchlíky, zcela v intencích známých stereotypů o Polácích a polských Židech. Místní obyvatelé také tvrdili, že školy, které uprchlíci po karanténě opustili, měly být znovu zařízeny a vydezinfikovány.<sup>75</sup> Tyto stížnosti byly zřejmě do značné

---

<sup>66</sup> Čapková, Kateřina; Kieval, Hillel J., eds., *Židé v českých zemích: společná cesta dějinami*. Praha: NLN, 2022, s. 189.

<sup>67</sup> Habartová, „Finanční zajištění“, s. 349.

<sup>68</sup> Tamtéž, s. 349.

<sup>69</sup> Tamtéž, s. 350.

<sup>70</sup> Tamtéž.

<sup>71</sup> Tamtéž, s. 349.

<sup>72</sup> Tamtéž.

<sup>73</sup> Tamtéž.

<sup>74</sup> Habartová, „Židovští uprchlíci“, s. 14.

<sup>75</sup> Tamtéž, s. 15.

míry oprávněné, ovšem souvisely s nevyhovujícími prostorami a vysokými počty ubytovaných uprchlíků, kteří v provizorních místnostech spali na židlích nebo na hromadách věcí a neměli k dispozici sociální zařízení.<sup>76</sup>

Stejně jako v jiných městech, která přijímala uprchlíky, dostával okresní úřad v Horažďovicích stížnosti na židovské uprchlíky, kteří se měli zabývat černým obchodem a lichvou. V místních kronikách se dochovaly záznamy místních obyvatel, které ukazují, že postoj k Židům se během jejich pobytu měnil. Zpočátku se k nim místní chovali s pochopením a soucitem, ale postupně se situace komplikovala a místní již uprchlíkům pomáhali méně.<sup>77</sup> Podobná situace nastala i ve městě Sušice, kde židovští uprchlíci údajně provozovali černý obchod. Zdroj podobných stížností v posilujících se stereotypch dobře dokládá denní tisk z Klatov, kde nalezneme stížnosti na to, že haličští Židé sbírali lesní plody a bobule, které pak údajně prodávali za vysokou cenu.<sup>78</sup>

V roce 1915 přišlo několik rodin haličských uprchlíků, většinou Židů, do Janovic. Podle popisu dochovaného v místním archivu měli haličští Židé typický vzhled, byli oblečeni do dlouhých špinavých kaftanů sahajících až k patám a nosili pejzy.<sup>79</sup> Místní obyvatelé Janovic, stejně jako obyvatelé Horažďovic, reagovali na válečné uprchlíky s mírnou nedůvěrou a snažili se jim vyhýbat a omezovat kontakt s nimi.<sup>80</sup> Česká vláda a místní úřady se snažili vyzývat místní obyvatelstvo k podpoře židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny, a tak se v roce 1914 v dobovém místním tisku začaly objevovat výzvy k lidskosti, lidumilnosti a dobročinnosti.<sup>81</sup> Pro většinu obyvatelstva, a to jak pro katolickou část, tak pro souvěrce samotných uprchlíků, to bylo obtížné, protože židovští uprchlíci byli velmi ortodoxní a nechtěli jíst a pít z nádob, jejichž rituální čistota nebyla jistá, což se často stávalo překážkou ve vzájemných vztazích. Přesto malá část občanů, většinou manželky továrníků, obchodníků a úředníků, uprchlíkům pomáhala poskytováním oblečení a obuvi, potravin nebo peněžních darů.<sup>82</sup> Problémy a nelibost však nevznikaly jenom kvůli předsudkům. Zdá se, že sami uprchlíci někdy porušovali existující nařízení místních úřadů.<sup>83</sup> Okresní úřady dostávaly od místních obyvatel a židovských uprchlíků vzájemné stížnosti, upozorňovaly na bránění obchodu a zadržování zboží, někteří uprchlíci údajně nakupovali zboží, po kterém byla vysoká poptávka nebo které by se v budoucnu mohlo stát nedostatkovým, což mělo způsobovat výrazné zvýšení cen a ztěžovat život nejen obchodníkům, ale i místním obyvatelům.<sup>84</sup>

Vztah mezi místním obyvatelstvem a židovskými uprchlíky se lišil v závislosti na regionu Čech a v průběhu války. Nicméně lze říci, že v letech 1917 a 1918 vzrostla úroveň agrese a nenávisti vůči židovským uprchlíkům v důsledku hospodářské a sociální krize, doprovázející vojenské neúspěchy.<sup>85</sup> Z tohoto důvodu začali být uprchlíci označováni za

---

<sup>76</sup> Tamtéž, s. 15.

<sup>77</sup> Tamtéž, s. 16.

<sup>78</sup> Tamtéž, s. 18.

<sup>79</sup> Habartová, „Finanční zajištění“, s. 342.

<sup>80</sup> Tamtéž.

<sup>81</sup> Tamtéž, s. 350.

<sup>82</sup> Tamtéž.

<sup>83</sup> Tamtéž, s. 351.

<sup>84</sup> Tamtéž.

<sup>85</sup> Tamtéž.

„příčinu všech problémů“ a s tím se zvýšil i nárůst antisemitské propagandy, která využívala případy jednotlivců a následně je promítala na uprchlíky obecně.<sup>86</sup> Antisemitismus se nejčastěji projevoval na veřejnosti mezi školními dětmi.<sup>87</sup> To se projevilo i mezi občany města a gymnazisty, kteří na uprchlíky házeli kameny a sněhové koule, někteří občané města uprchlíkům kradli věci, zatímco uprchlíci posílali stížnosti úřadům a vládě.<sup>88</sup> Místní židovské obyvatelstvo bylo znepokojeno, že přítomnost uprchlíků přispěje k obecnému zvýšení antisemitistických nálad, jež mohly postihnout i je samotné.

Je také třeba připustit, že napětí mezi místním obyvatelstvem a židovskými uprchlíky existovalo od samého počátku. Když v červenci 1916 dorazili židovští uprchlíci do barákového tábora v Německém Brodě, zaznamenává jejich příchod kronika tehdejšího Německého Brodu a popisuje první dojem na místní obyvatelstvo: Židé měli přicházet špinaví, přinášet s sebou různé nemoci a vši. Také jejich koně a krávy, které s sebou přiváděli, měli přenášet choroby jako slintavku.<sup>89</sup> Vztahy mezi místním německobrodským obyvatelstvem a uprchlíky z tábora proto nebyly kladné.<sup>90</sup> Na židovské uprchlíky se objevovaly různé stížnosti, zejména v období, kdy se šířila tyfová epidemie. Podle místních obyvatel byli příčinou epidemie právě váleční uprchlíci z tábora, kteří mohli volně přicházet do města, nakupovat zboží v místních obchodech a žebrať.<sup>91</sup> Z tohoto důvodu místní obyvatelé požádali městskou radu, aby zakázala opustit tábor a zabránila tak šíření nových infekčních nemocí.<sup>92</sup> S rostoucím počtem úmrtí mezi válečnými uprchlíky z tábora začala městská rada dostávat více stížností, protože se lidé obávali šíření nemocí kvůli špatným pohřbům, které nespĺňovaly hygienické normy. K tímto stížnostem se připojil i místní lékař Josef Novotný, který napsal, že při pohřbech se příbuzní vrhají na rakev, líbají a objímají tělo, a pak se vracejí do města a pohybují se mezi lidmi.<sup>93</sup> Jak jsem zmiňovala v čtvrté kapitole, v roce 1917 bylo rozhodnuto o zřízení vlastního hřbitova pro židovské uprchlíky z tábora, a to právě kvůli růstu počtu zemřelých.<sup>94</sup> Vyvolal však nelibost obyvatel Německého Brodu, protože podle nich byly židovské rakve na hřbitov převáženy nejkratší cestou, a to přes město. Nejprve byla rakev odvezena do centra města a poté kolem katolického hřbitova, na hřbitov židovských uprchlíků.<sup>95</sup>

Jiným zajímavým aspektem vztahů mezi místním obyvatelstvem a židovskými uprchlíky je interakce mezi místními Židy a uprchlíky z Haliče a Bukoviny. Zejména bych se ráda zmínila o sňatcích a jejich legitimitě. Jak se ukázalo po příchodu uprchlíků z Haliče a Bukoviny, židovští uprchlíci uzavírali sňatky podle uherských zákonů, které v západní části monarchie neplatily a lišily se od rakouských zákonů. To znamená, že uherské zákony umožňovaly uzavírání konfesních náboženských sňatků bez jakéhokoli úředního potvrzení. Proto když uprchlíci přišli na české území, neměli s sebou oddací listy potřebné k uznání sňatku

---

<sup>86</sup> Tamtéž.

<sup>87</sup> Tamtéž, s. 352.

<sup>88</sup> Habartová, „Židovští uprchlíci“, s. 11.

<sup>89</sup> Habartová, „Uprchlický tábor“, s. 132.

<sup>90</sup> Tamtéž, s. 144.

<sup>91</sup> Tamtéž.

<sup>92</sup> Tamtéž.

<sup>93</sup> Tamtéž, s. 145.

<sup>94</sup> Tamtéž, s. 145.

<sup>95</sup> Habartová, „Uprchlický tábor“, s. 145.

s místními partnery.<sup>96</sup> I z tohoto důvodu byla většina sňatků, které se uskutečnily během pobytu židovských uprchlíků v Čechách, uzavřena v rámci této komunity, tedy mezi samotnými uprchlíky. Ačkoli ne všechny obce odmítaly tyto sňatky uznat, bylo jich několik, které tyto sňatky uznávaly, například židovská obec v Českých Budějovicích.<sup>97</sup> Klára Habartová dokládá existenci případu, kdy bylo uzavřeno „smíšené“ manželství, a to právě v Českých Budějovicích: haličský Žid Moses Lejb se zde oženil s místní Židovkou Helenou Nahrerlovou, narozenou v Českých Budějovicích.<sup>98</sup> Lze předpokládat, že důvody absence „smíšených“ sňatků nebyly jen administrativní, ale svou roli zde hrály i kulturní odlišnosti – většina uprchlíků z Haliče a Bukoviny byli pobožní chasidé.

S náboženskou a obecněji kulturní identitou židovských uprchlíků a jejich vnímáním, respektive se snahou vytyčit jasné hranice oddělující „západní“ a „východní“ Židy, souvisel koncept tzv. *Ostjuden*. Tento fenomén vznikl nejpozději v první polovině 19. století v Německém císařství a západních provinciích Rakouska-Uherska, ale naplno se začal objevovat v diskursu „západních“ Židů i Nežidů právě na počátku 20. století.<sup>99</sup> Jako *Ostjuden* lze nazvat ty Židy, kteří žili na území východní Evropy, tj. v Haliči, Bukovině, na Podkarpatské Rusi, ve středním Polsku, Besarábii, jižní Litvě a poté v Rusku. Stereotypizující vymezení „východních Židů“ bylo reakcí západní společnosti, představující jakousi odvrácenou stranu emancipace a modernizace židovské společnosti v západní Evropě v průběhu 19. století, zatímco Židé ve východní Evropě se automaticky stali jejím negativně vnímaným protikladem, zdůrazňujícím „jinakost“, navíc se zápornými hodnotovými znaménky.<sup>100</sup>

Je jistým paradoxem, jenž by si zasloužil podrobnějšího prozkoumání, že na rozdíl od německých Židů čeští Židé neměli s východoevropskými Židy tolik zkušeností – zatímco do německých zemí, ale třeba i do Amsterdamu přicházeli Židé z východní Evropy již od 17. století, v českých zemích se rakouské úřady snažili přílivu migrantů bránit mimo jiné tzv. familiantskými zákony (1726/27). Čeští Židé si východní Židy často idealizovali, takže když přišli první uprchlíci z Haliče a Bukoviny, názory na ně se rozcházely. Někteří vnímali východní Židy jako představitele autentického židovství, ale našli se i tací, kteří k uprchlíkům zaujíмали negativní postoj, jako například česko-židovský spisovatel Eduard Lederer. Ve svém článku poukazyval na jejich údajné náboženské a obecněji kulturní odlišnosti a zdůrazňoval jejich nezájem o „západní svět“.<sup>101</sup>

## 7. Chasidé mezi uprchlíky

### 7.1. Chasidismus

---

<sup>96</sup> Habartová, „Demografické aspekty“, s. 73.

<sup>97</sup> Habartová, „Demografické aspekty“, s. 72–74 a 83.

<sup>98</sup> Habartová, „Demografické aspekty“, s. 83.

<sup>99</sup> Ashheim, Steven E., *Brothers and strangers: the East European Jew in German and German Jewish consciousness, 1800–1923*, Madison: The University of Wisconsin Press, 1982, s. 3.

<sup>100</sup> Mendelsohn, Ezra, *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*, Bloomington: Indiana University Press, 1987, s. 6–8.

<sup>101</sup> Čapková – Kieval, eds., *Židé v českých zemích*, s. 188.

Chasidismus je židovské pietistické hnutí, které vzniklo v 18. století ve východní Evropě, zejména na území dnešní Ukrajiny a Polska. V menší míře se rozšířilo i do Litvy, kde však narazilo na odpor tzv. *mitnagdim* (hebrejsky odpůrci).<sup>102</sup> Zakladatelem chasidismu byl Jisrael ben Eliezer, známý jako Baal Šem Tov (hebrejsky Pán dobrého jména) nebo pod zkratkou Bešt. Motivace vzniku chasidismu byly různorodé a v mnohém souvisely s vnější společenskou a demografickou situací východoevropských židovských komunit, ale také s celkovým duchovním prostředím východní Evropy. Baal Šem Tov zdůrazňoval intenzivní osobní zbožnost (*hitlahavut*, hebrejsky vznícení) a soustředěnou modlitbu, vedoucí ke spojení s Bohem (*devekut*, hebrejsky „přilnutí“, „spojení“). Důležitou roli hrají v chasidismu *cadikim* (z hebrejského *cadik* – spravedlivý), původně charizmatičtí učenci Tóry, jejichž úkolem je vést lidi k Bohu, spojovat je s ním, ale zastávat také roli zprostředkovatelů mezi chasidy a Bohem. Postupně vznikly různé proudy chasidismu, vedené mnoha generacemi *cadiků*. Rituální život chasidů se v řadě detailů liší od ne-chasidských ortodoxních komunit, zejména v detailech modlitební praxe, která je významně ovlivněna liturgickými inovacemi často sefardských kabalistů 16. a 17. století. Luriánská kabala, zejména v podání spisů Chajima Vitala (1543–1620), tvoří teologický základ chasidismu. Stejně jako ostatní východoevropští Židé používají chasidé jazyk jidiš, do něhož vplétají prvky místních jazyků, často slovanských. Po druhé světové válce a holocaustu došlo ke změnám v rozmístění chasidských komunit. Mnoho tradičních center chasidismu ve východní Evropě bylo zničeno, řada z chasidských proudů však byla obnovena v nových centrech v Izraeli a ve Spojených státech.

## 7.2. Chasidé a sionisté

Příchod židovských uprchlíků však nevyvolával vždy jen negativní reakce. Ačkoli se to může zdát překvapivé, zejména chasidé byli vnímáni pozitivně ze strany českého sionistického hnutí, které se za první světové války soustředilo na konstrukci nové židovské národní identity.<sup>103</sup> Chasidé byli českými sionisty představováni jako národně uvědomělí Židé a je zřejmé, že součástí tohoto chápání byla silná idealizace i účelově ideologizované hodnotící rámce. Na základě těchto ne vždy realistickým motivacím se čeští sionisté aktivně zapojili do pomoci židovským uprchlíkům z Haliče.<sup>104</sup> Nejprve byl založen Pomocný výbor (Hilfskomitee), který sloužil jako orgán pro materiální pomoc.<sup>105</sup> Alfred Engel vybudoval národní židovskou školu pro děti uprchlíků. Významnými učiteli v této škole byli Karl Schwager, Max Brod a jeho manželka Elsa Brodová, která také založila mateřskou školu pro děti židovských uprchlíků.<sup>106</sup> Max Brod vedl kurz světové literatury pro židovské dívky. Později říkal, že tyto přednášky byly užitečné i pro něj, protože židovské dívky se rády učily a Brod zároveň vnímal specifickou národní identitu východoevropských Židů, jež pro něj byla inspirující. Max Brod byl navíc přesvědčen, že by mělo být založeno více národních židovských škol v celé střední a východní Evropě.<sup>107</sup> Kromě toho v roce 1916 založilo několik pražských sionistů v Berlíně Židovský

---

<sup>102</sup> Termín používaný pro Židy, kteří odmítali chasidismus. Někdy se používá termín *litvak*, protože centrem *mitnagdim* byla Litva.

<sup>103</sup> Kieval, Hillel J., *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*, Praha: Paseka, 2011, s. 262.

<sup>104</sup> Kieval, *Formování českého židovstva*, s. 262.

<sup>105</sup> Čapková, Kateřina, *Češi, Němci, Židé? : národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. 2. přepracované vydání. Praha: Paseka, 2013, s. 231.

<sup>106</sup> Čapková, *Češi, Němci, Židé?*, s. 231.

<sup>107</sup> Kieval, *Formování českého židovstva*, s. 263.



lidový dům (Jüdischer Volksheim). Účelem této instituce byla péče o haličské uprchlíky a jejich vzdělávání, ale později se stala také místem setkávání „východních“ a „západních“ Židů, které mělo usnadnit vzájemné poznávání.<sup>108</sup>

Další příležitostí, kterou pražští sionisté a obecně Židé využili, bylo seznámení s chasidismem. Jedním z těch, kteří při tomto seznamování pomáhali, byl Jiří Langer. Jiří Langer se narodil v pražské židovské rodině. V roce 1913 se Langer rozhodl odjet do Haliče a jeho pobyt tam trval několik měsíců. Žil ve městě Belz, v chasidské komunitě. Langer byl okouzlen náboženským životem chasidů, a tak když se vrátil do Prahy, chodil v dlouhém kabátě a s pejzy, čímž šokoval své okolí, jak později vyprávěl jeho bratr František.<sup>109</sup> V roce 1914 navštívil Jiří Langer Belz znovu, ale kvůli vypuknutí války se musel vrátit do své země. V Praze se Langer často ocital ve společnosti chasidských Židů a zval své přátele, aby se seznámil s jejich tradicemi a kulturou.<sup>110</sup> Jiří Langer se ve svých dílech snažil odklonit od zobrazování „odlišnosti“ východoevropské židovské kultury ve smyslu „exotické zaostalosti“ směrem k vyjádření náboženské „autenticity“, kterou současně svým čtenářům přibližoval jako něco, s čím se mohou ztotožnit., *Devět bran: Chasidů tajemství*.<sup>111</sup>

Dalším autorem, který přispěl k seznámení s chasidismem a východoevropskými Židy, byl český spisovatel Ivan Olbracht (vl. jménem Kamil Zeman). Jeho zájem o judaismus mohl částečně pramenit z toho, že jeho matka konvertovala k judaismu, aby se mohla provdat za jeho otce. Olbracht byl častým návštěvníkem Podkarpatské Rusi, o níž napsal řadu románů a povídek.<sup>112</sup> Později vydal knihu o svém pobytu v *Zemi beze jména* a několik povídek popisujících život v ortodoxní židovské komunitě.<sup>113</sup> Vyšla například jeho sbírka tří povídek *Golet v údolí*, která popisovala fiktivní vesnici, kde zabydlenou postavami ortodoxních Židů. Olbracht v ní popsal „nepochopitelné“ náboženské rituály a praktiky, s nimiž se setkal během svého pobytu na Podkarpatské Rusi.<sup>114</sup>

Na konec zmiňme osobnost Roberta Weltsch, který rovněž patřil k obdivovatelům východoevropských Židů. S chasidskými Židy se sice přímo blíže neseznámil, ale byl v častém kontaktu s haličskými a polskými Židy a jejich kulturu a tradice poznával především prostřednictvím hudby a vyprávění.<sup>115</sup>

## Závěr

Tato bakalářská práce analyzuje dosavadní výzkumy nucené migrace Židů z Haliče a Bukoviny za první světové války se zaměřením na jejich příchod a následný život na českém území. Výzkum ukazuje, že tato vlna imigrace nebyla pouhým výsledkem vojenských událostí, ale

---

<sup>108</sup> Tamtéž, s. 232.

<sup>109</sup> Čapková – Kieval, eds., *Židé v českých zemích*, s. 171-172.

<sup>110</sup> Kieval, *Formování českého židovstva*, s. 263–266.

<sup>111</sup> Viz Langer, Jiří, *Devět bran: Chasidů tajemství*, Praha: ELK, 1937.

<sup>112</sup> Čapková – Kieval, eds., *Židé v českých zemích*, s. 233.

<sup>113</sup> Opelík, Jiří. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 3, sv. 1: M–Ř, M–O. Praha: Academia, 2000, s. 665-671.

<sup>114</sup> Čapková – Kieval, eds., *Židé v českých zemích*, s. 234.

<sup>115</sup> Viz Kieval, *Formování českého židovstva*, s. 266–268

byla hluboce zakořeněna v sociopolitických změnách a antisemitismu, které v daném období dominovaly východní Evropě.

První část práce analyzuje politickou a vojenskou situaci v Haliči a Bukovině, která vedla k masové migraci Židů. Rakousko-Uhersko jako mnohonárodnostní stát čelilo složitým vnitřním konfliktům a tlaku zvenčí i zevnitř, což vedlo k deportacím a nucenému vysídlování obyvatelstva. Následně jsou popsány destinace a města v rámci rakouské monarchie, kam byli uprchlíci nuceni uprchnout nebo byli odsunuti na příkaz rakouské vlády.

Druhá část práce se zaměřuje na životní podmínky v osadách a uprchlických táborech v českých zemích, které se staly hlavním útočištěm židovských uprchlíků. Podmínky v těchto táborech se lišily v závislosti na regionu, dostupnosti zdrojů a aktivitách dobročinných organizací. Právě dobročinné organizace se na podpoře uprchlíků podílely velkou měrou, protože již od prvních let války vládní instituce nebyly schopny zajistit dostatečné financování pomoci uprchlíkům. Práce ukázala, že nejčastěji byly podmínky v táborech relativně stabilní, ačkoli přesné určení kvality života uprchlíků stávající úroveň výzkumu neumožňuje. Je zřejmé, že místní úřady měly za úkol umožňovat židovským uprchlíkům přístup ke vzdělání i práci a zajistit snesitelné životní podmínky. Archivní prameny dokládají, že státní instituce v tomto směru vykonávali podstatné snahy, avšak k určení jejich úspěšnosti bude zapotřebí dalšího výzkumu. Ukazuje se totiž, že zejména uprchlické tábory se často potýkaly s nedostatkem základních potřeb a přelidněním. Tento faktor měl značný dopad jak na uprchlíky samotné, tak na místní obyvatele. Popsali jsme napětí, které vznikalo mezi židovskými uprchlíky a místním obyvatelstvem a poukázali jsme na některé jeho příčiny, včetně protižidovských stereotypů, vedoucích k zesílení antisemitských postojů, ale také k negativním postojům českých Židů k východním Židům, stereotypizovaným jakožto „Ostjuden“.

Zvláštní pozornost byla věnována chasidským Židům, kteří tvořili početnou skupinu židovských uprchlíků. Klíčovou roli v tom hrála pozornost českých sionistů, kteří se chtěli blíže seznámit s chasidismem a jeho představiteli. Bylo to pro ně důležité, protože v důrazu na národní identitu, který tolik zajímal ortodoxní uprchlíky, viděli budoucnost sionismu. Reakci místních židovských komunit na chasidy však nebylo možné analyzovat a není ani známo, co si o nich místní obyvatelstvo myslelo. To by mohlo poskytnout širší obraz pro pochopení vlivu přítomnosti chasidských Židů v českých zemích.

V budoucnu by bylo vhodné rozšířit výzkum o zkoumání interakcí mezi židovskými uprchlíky a místním židovským i nežidovským obyvatelstvem, aby bylo možné přesněji oddělit realitu a nálady stavící na stereotypech. Zvláštní pozornost by bylo dobré věnovat porozumění fenoménu chasidských Židů na českém území. Bylo by přínosné prozkoumat, jak se tito Židé vyrovnávali s životem v uprchlických táborech, jak dodržovali náboženské obřady a slavili svátky a jak na to reagovali místní nežidovští, ale také židovští obyvatelé.

Východiskem musejí být archivní materiály, ale také vizuální doklady. Velkou část archivních materiálů identifikoval Bohuslav Rejzl v již zmíněné disertaci – jedná se zejména o Národní archiv, Moravský archiv, Archiv Židovského muzea v Praze, Státní oblastní archiv Plzeň a státní okresní archivy v Klatovech, Tachově, Zámrsku a Hradci Králové.

Historická zkušenost židovských uprchlíků během první světové války poskytuje cenné poznatky o studiu migrace a integrace v kontextu evropských dějin. Ukazuje, jak historické a politické události utvářejí životy jednotlivců a komunit, a zdůrazňuje význam porozumění těmto procesům pro současnou migrační politiku. Od konce srpna 1917 byli židovští uprchlíci

kvůli měnící se situaci na východní frontě posílání zpět do svých domovů.<sup>116</sup> Tím začala další kapitola v životech této doposud málo prozkoumané skupiny Židů. Historická zkušenost židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny za první světové války poskytuje cenné poznatky o problému nucené migrace a jejím dopadu na formování kulturních a náboženských identit v evropském historickém kontextu.

---

<sup>116</sup> Habartová, „Uprchlický tábor“, s. 145.

# Bibliografie

## Sekundární literatura

- Ashheim, Steven E., *Brothers and strangers: the East European Jew in German and German Jewish consciousness, 1800–1923*, Madison: The University of Wisconsin Press, 1982.
- Bachturina, A. J., *Politika Rossijskoj Imperii v Vostočnoj Galicii v gody Pervoj mirovoj vojny*, Moskva: AIRO-XX, 2000.
- Biale, David, et al., *Hasidism: A New History*, Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Čapková, Kateřina, *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, 2. přepracované vydání, Praha: Paseka, 2013.
- Čapková, Kateřina; Kieval, Hillel J., eds., *Židé v českých zemích: společná cesta dějinami*, Praha: NLN, 2022.
- Encyclopaedia Judaica*, 2. vyd., Detroit: Macmillan Reference USA – Keter, 2007.
- Habartová, Klára, „Demografické aspekty pobytu židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny v Čechách“, *Židé v Čechách 3*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2011, s. 67–84.
- Habartová, Klára, „Finanční zajištění židovských uprchlíků v době první světové války v Čechách“, *Theatrum historiae* 6 (2010), s. 341–355.
- Habartová, Klára, „Uprchlíky tábor pro Židy z Haliče a Bukoviny v Německém Brodě v letech 1916/1917“, *Historická demografie* 32 (2008), s. 127–150.
- Habartová, Klára, „Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Klatovsku za první světové války“, *Židé v Čechách 2*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2009, s. 3–19.
- Holý, Jiří, *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016.
- Kieval, Hillel J., *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*, Praha: Paseka, 2011.
- Mendelsohn, Ezra, *The Jews of East Central Europe between the world wars*, Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- Opelík, Jiří. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 3 sv. 1: M–Ř. M–O, Praha: Academia, 2000.
- Petrusová, Lucie B., „Hřbitov haličských a bukovinských uprchlíků v Havlíčkově Brodě“, *Židé v Čechách 3*, sborník příspěvků ze semináře konaného v říjnu 2010 v Tachově, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2011, s. 85–92.
- Polonsky, Antony, *The Jews in Poland and Russia. Volume 2, 1881 to 1914*, Oxford: The Littman Library of Jewish Civilization, 2010.
- Rechter, David. *The Jews of Vienna and the First World War*, London: The Littman Library of Jewish Civilization, 2001.
- Rejzl, Bohuslav, *Válečné uprchlictví a nucené vysídlení v českých zemích v letech 1914–1920*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2024.
- Rozenblit, Marsha L., *Reconstructing a National Identity: The Jews of Habsburg Austria during World War I*, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Šedivý, Ivan, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

- Sulyak, S. G., „Rusiny v istorii: prošloje i nastojašeje“, *Rusin* 10 (2007), č. 4, s. 29–56.
- Wein, Martin Joachim; Čábelá, Jan; Fialová-Fürstová, Ingeborg a Sailer, Roman, *Dějiny Židů v českých zemích: od Hilsnera po Slánského*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021.
- Westwell, Ian, *První světová válka den po dni*, Praha: Naše vojsko, 2004.
- Wodzinski, Marcin, *Hasidism: Key Questions*, New York: Oxford University Press, 2018.
- Židé v českých zemích v 19.–20. století*, Praha: Židovské muzeum, 2021.

## Internetové zdroje

- Engel, David, „World War I“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, 5 November 2010. [https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/World\\_War](https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/World_War)
- Gatrell, Peter, „Refugees“, in *International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel et a., Berlin: Freie Universität Berlin, 2014. <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/refugees/#easy-footnote-15-1089007>
- Goldin, Semion, „Antisemitism and Pogroms in the Military (Russian Empire)“, in *International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel et a., Berlin: Freie Universität Berlin, 2014. [https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/antisemitism-and-pogromsin-the-military-russian-empire/#toc\\_russian\\_army\\_anti-jewish\\_measures](https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/antisemitism-and-pogromsin-the-military-russian-empire/#toc_russian_army_anti-jewish_measures)
- Habartová, Klára, „Jewish Refugees from Galicia and Bukovina in East Bohemia During World War I in Light of the Documents of the State Administration“, *Judaica Bohemiae*. 43 (2008), č. 1, s. 139-166.